

ДИНАМІКА ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ НА ШЛЯХУ ВІД ТРАНЗИТИВНОГО ДО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Л. О. Кияшко, м. Київ

Представлено теоретичний аналіз культурно-психологічних характеристик феноменів громадянського і транзитивного суспільств як сфер суспільного життя. Визначено роль політичної свідомості в процесі перетворення суспільства із транзитивного на громадянське. На основі порівняльного аналізу результатів емпіричних досліджень 2007 – 2014 років оцінено динаміку компонентів політичної свідомості студентської молоді. За результатами оцінки змін у структурі політичних цінностей, уявлень та настановлень зроблено висновок про наявність проблемних зон у свідомості та політичній культурі сучасної молоді, які не сприяють просуванню українського суспільства до стану розвиненої демократії. Визначено основні вектори цілеспрямованих зусиль, які мають здійснювати провідні суб'єкти політичної соціалізації щодо розвитку політичної свідомості та культури громадян відповідно до характеристик громадянського суспільства.

Ключові слова: політична свідомість, політична культура, громадянське суспільство, транзитивне суспільство, політична картина світу.

Проблема. Україна перебуває нині на етапі переходу від посттоталітарного до демократичного державного устрою, і успішність цього переходу найбільшою мірою буде залежати від психологічних ресурсів суспільства, а саме готовності громадян, насамперед молоді, “вбудовуватися” в систему демократичних відносин та долучатися до побудови громадянського суспільства.

Процеси, які відбуваються в сучасному українському суспільстві, можна описати термінами теорії модернізації. Ця теорія, як відомо, виникла з потреби опису явищ змін у соціально-економічних стосунках традиційних суспільств, що здобули політичну незалежність і прагнуть набути рис сучасних розвинених суспільств. Але процес модернізації вимагає певного часу. Цей період можна назвати транзитивним, тобто періодом переходу, трансформації одного типу суспільства в інший. Політична система України є транзитивною також через те, що сучасне українське суспільство живе, керуючись одночасно різними конкуруючими ідеологіями. Якщо така конкуренція відбувається між приблизно рівними силами, оцінка реального буття в суспільстві також набуває транзитивного характеру. Виникає ситуація громадянської невизначеності, неусвідомленості актуального стану. Людям важко зрозуміти, в якому суспільстві вони живуть, до якого рухаються і що треба робити для досягнення бажаного результату. І для того, щоб правильно оцінити перспективи розвитку нашої країни, необхідно не тільки аналізувати соціально-

економічну статистику або таємниці політичної боротьби у вищих ешелонах влади, не тільки знати політичні уподобання й орієнтації населення, а й сприймати потенціал зміни політичної свідомості громадян як соціально-психологічне джерело трансформаційних суспільних процесів.

Метою статті є визначення психологічної сутності феномена громадянського суспільства та особливостей динаміки політичної свідомості сучасної студентської молоді в контексті суспільно-політичних перетворень в Україні.

Як відомо, між політичною системою як такою і її відображенням у свідомості людини лежить проміжна інстанція у вигляді *політичної свідомості суспільства* – стійкої сукупності панівних уявлень, думок та оцінок з приводу вибору методів і засобів політичної взаємодії суб'єктів та об'єктів влади для забезпечення цілісності й розвитку суспільства. Політична свідомість є однією з основних форм суспільної свідомості, яка виникає разом з появою політичної влади і державності. У найбільш загальному розумінні політична свідомість – це сукупність усіх характерних для людей цієї епохи теоретичних і стихійних політичних уявлень і настановлень.

З позицій рольової теорії політична свідомість виконує такі функції:

- регулятивну (за допомогою системи ідей, уявлень, переконань тощо дає орієнтири щодо політичної участі);
- оцінювальну (сприяє виробленню певного ставлення до політичного життя, конкретних політичних подій);
- інтеграційну (завдяки спільним цінностям, ідеям, настановам сприяє об'єднанню соціальних груп суспільства);
- пізнавальну (допомагає людям засвоювати політичну інформацію, аналізувати навколишню політичну дійсність);
- прогностичну (є основою для передбачення змісту і характеру розвитку політичних процесів, дає змогу отримати інформацію про майбутні політичні відносини);
- мобілізаційну (спонукає людей до політично орієнтованої поведінки, участі в суспільно-політичному житті задля відстоювання своїх інтересів, об'єднання зі своїми однодумцями в партії, рухи та інші об'єднання).

Коли йдеться про перетворення транзитивного суспільства в громадянське, маємо розуміти, що його існуванню має відповідати стан політичної свідомості самого суспільства, зокрема його громадян. Невипадково президент НАПН України В. Г. Кремень з цього приводу неодноразово наголошував, що демократичне суспільство існує не там, де є гарні президент і влада, а там, де більшість громадян здатна жити за демократичними нормами. Отож спробуймо спочатку визначити сутність феномена громадянського суспільства, його місце в суспільній системі в

цілому, а далі – з'ясувати, чи рухається політична свідомість наших громадян під впливом бурхливих політичних подій у потрібному напрямку, і якщо "ні", то чому?

Громадянське суспільство сьогодні здобуває визнання як елемент міцного фундаменту політичної системи, але його розуміння має надто розмиті характеристики і разом з тим відчуває на собі зовсім різні підходи до визначення своєї сутності з боку вчених-політологів, соціологів та політичних психологів. Наразі побутує досить широкий підхід до розуміння громадянського суспільства як певного етапу розвитку будь-якого суспільства. З цієї позиції громадянське суспільство є характеристикою суспільства щодо його самоорганізації, ступеня розвитку демократії, реалізації прав і свобод людини й громадянина, виконання громадянами своїх політичних обов'язків. Відповідно, якщо спиратися на зазначену концепцію, термін "громадянське суспільство" описує певний тип суспільства з відповідним рівнем соціального, економічного, політичного, культурного та правового розвитку [2, с. 76]

Інший підхід під громадянським суспільством пропонує розуміти комплекс усіх позадержавних суспільних відносин (Г. Г. Дилігенський, Г. Йоаш, М. Маркус, М. Молнар, О. К. Уледов). За такого підходу громадянське суспільство заявляє про себе як природна форма опозиції авторитетові влади, розвинена система суспільних відносин, основу якої складають недержавні відносини. Ці відносини реалізуються в діяльності інститутів громадянського суспільства – політичних партій, громадських організацій, ініціатив, громадських рухів, недержавних засобів масової інформації, які справляють визначальний вплив на діяльність органів державної влади та протидіють їй у разі посилення авторитарних тенденцій

На наш погляд, найбільшою мірою відповідає сучасному етапу суспільного розвитку концепція А. Ф. Колодій, відповідно до якої громадянське суспільство об'єднує будь-які форми комунікації членів суспільства задля реалізації певних спільних інтересів. Відповідно, сутнісною ознакою громадянського суспільства як суспільного явища є його заснованість на певному спільному інтересі комунікації учасників суспільних відносин, що реалізується поза сферою родинних відносин і сферою реалізації публічної влади [1, с. 67].

Джеффри Александеру, соціологу з Каліфорнійського університету, належить найкоротше за кількістю слів і водночас найбільш містке визначення цього феномена: "Громадянське суспільство – це сфера людської солідарності". Близьким є також тлумачення іншого американця – Майкла Уольцера, котрий описує громадянське суспільство як "простір непримусової людської асоціації", а німецький соціальний філософ Юрген Габермас розглядає громадянське суспільство як публічну сферу суспільної взаємодії і як життєвий світ людини.

Отже, громадянське суспільство – це не лише сфера, а й історично сформований тип взаємодії, певна модель соціальної організації, про на-

явність якої можна говорити лише тоді, коли означена сфера суспільного життя набуває певних інституційних і культурно-психологічних характеристик. Сутність громадянського суспільства визначається мірою індивідуальної свободи, самоцінності і самовизначення окремо взятої особистості в суспільстві, а його зміст – взаємодією і взаємовідношенням незалежних один від одного і від держави індивідів. У цьому контексті, якщо для держави пріоритетами є безпека, стабільність, порядок і захищеність, то для громадянського суспільства пріоритетами стають свобода, ініціатива, динамізм і спонтанна активність громадян [3, с. 90].

З погляду культури охарактеризована вище підсистема суспільства може називатися громадянським суспільством лише за умови, якщо результатом функціонування її інститутів є те, що соціологи називають соціальним капіталом, і якщо домінуючими стають цінності громадянської культури. Тобто громадянське суспільство позначає структурно визначену, інституціоналізовану підсистему суспільства зі специфічними, тільки їй притаманними, незалежними від держави, добровільними формами громадської активності й солідарності, з особливими культурними, і навіть соціально-психологічними, ознаками. У ньому не тільки існує значна кількість добровільних асоціацій, забезпечених та поєднаних відповідною мережею засобів комунікації, а й домінують громадянські цінності та спілкування на засадах довіри і толерантності.

У суспільстві з розвиненою мережею громадських організацій, громадським спілкуванням повинен змінюватися і тип політичної культури. Громадяни в цивільній громаді, зазначає Роберт Патнем, у більшості випадків є не просто активні, суспільно налаштовані і рівні. Добросесні громадяни готові прийти на допомогу іншим, поважають одне одного і довіряють одне одному, навіть якщо їхні позиції щодо важливих питань відрізняються. Конфлікти в такій громаді не виключені, однак вони розв'язуються толерантно й відповідально.

Критерієм зрілості громадянського суспільства, на думку української дослідниці А. Ф. Колодій, є насамперед те, чи впливає функціонування його структурних елементів на ціннісні, моральні, світоглядні характеристики людей, тобто чи сприяє структура громадянського суспільства здатності продукувати соціальний капітал та формувати відповідну громадянську політичну культуру. Зазначимо, що компонентами соціального капіталу є:

- мережа горизонтальних зв'язків між рівними індивідами;
- норми взаємності та довіра;
- навички колективних дій;
- почуття причетності до суспільних справ, обов'язку та відповідальності перед іншими людьми, тобто громадянськість у її політичних і неполітичних проявах.

Політична культура – це сфера громадського життя як сукупність ціннісних орієнтацій, стереотипів сприйняття і типових зразків поведінки

в політичному середовищі, що характеризують взаємовідносини громадян і влади. Елементами політичної культури є: минулий політичний досвід; основні політичні цінності і переконання; стереотипна оцінка політичних подій і процесів; особливості етнічних, релігійних, соціальних, партійних та інших груп; рівень політичної інформованості населення; характер політичних очікувань населення та ін.

Існують різні класифікації політичної культури. Відповідно до однієї з найбільш поширених виділяють три основні типи політичної культури: патріархальний, підданський та культуру участі. Патріархальна (чи приходська) політична культура характерна для людей, що мешкають у політично нерозвиненому середовищі, мають нечітке уявлення про політику, індиферентно ставляться до неї. Підданська політична культура передбачає, що люди відчують себе суб'єктами політики, співвідносять себе з певною політичною спільнотою, передусім з державою. Але вони сприймають себе як пасивних учасників політичного процесу, не вірять у те, що спроможні хоч якось впливати на політичний процес. Політична культура участі (активістська культура) означає, що люди беруть активну участь у політичному житті, мають досить високий рівень очікувань щодо своєї політичної компетентності і дієвості своїх політичних акцій.

Вочевидь, українське суспільство прагне сформувати політичну культуру, найбільш характерну для демократичних політичних систем, що сприяє їхньому функціонуванню та розвитку. Це активістська (громадянська) політична культура, якій притаманні елементи приходської і підданської культури. Формування такої культури може ускладнюватися наявністю в межах країни різних субкультур. За ступенем узгодженості їхньої взаємодії у межах тієї або іншої країни виділяють *інтегровану* і *фрагментарну* політичні субкультури. Політичну культуру українського суспільства можна з повним правом назвати фрагментарною, оскільки вона на цьому етапі розвитку за багатьма ознаками відповідає її характеристикам, серед яких незбіжність думок громадян щодо політичного устрою суспільства, розбіжності в питаннях розуміння влади, соціальна дезінтегрованість, брак довіри між окремими групами, нелояльне ставлення до державних структур, висока міра конфліктності, застосування насильства, нестабільність урядів.

До основних рис громадянської політичної культури належать:

- переконаність громадян у тому, що вони повинні брати участь у політичному житті та їхня віра у свою спроможність впливати на уряд;
- достатня компетентність;
- готовність у разі потреби долучитися до політичного життя;
- віра політичних еліт у силу та впливовість громадської думки і громадянської участі;
- прихильне ставлення громадян до чинної політичної системи;

–панування відносин взаємної довіри та співробітництва між громадянами, поміркованості й здатності йти на компроміси.

Під компетентністю носіїв громадянської культури мається на увазі зацікавленість політикою; розуміння суті демократії й механізму її функціонування у своїй державі; схвальне ставлення до своєї держави; усвідомлення своєї значущості та здатності в разі потреби впливати на політику держави; толерантність і готовність до спільних дій з іншими; довіра до суспільних і державних інституцій, очікування справедливого й уважного розгляду державними службовцями тих питань, з якими до них звертаються громадяни.

Щоб оцінити динаміку політичної свідомості сучасної української молоді, ми провели порівняльний аналіз результатів комплексних емпіричних досліджень 2007–2009 та 2014–2015 років. Респондентами були студенти вищих навчальних закладів м. Києва у кількості 140 випробуваних (2007–2009 роки) та 128 випробуваних (2014–2015 роки). До діагностичного комплексу були включені методики оцінювання ціннісно-мотиваційних орієнтацій у політичній сфері (ЦМО–модифікований варіант методики О. Б. Фанталової), політичних уявлень та настановлень (модифіковані варіанти методики незавершених речень і методики спрямованої проекції Ш. Надірашвілі).

Застосування методики ЦМО обґрунтовано тим, що за її допомогою можна оцінити не тільки політичні орієнтації, а й латентні конфлікти в політичній свідомості молоді, які гальмують відповідну активність або спонукають до неї. Відомо, що однією з провідних детермінант мотиваційної сфери особистості є співвідношення між двома площинами свідомості, які відображають, з одного боку, значущі особистісні життєві цілі і цінності, а з другого – усе те, що є реальним (об'єктивним). Співвідношення цих двох площин за своїм характером аналогічне співвідношенню таких психологічних параметрів, як "цінність" і "доступність".

Розпізнавання характеру й ступеня розбіжності між "цінним" і "доступним" (індекс I_p) дає змогу позначити стан "розриву" в системі "свідомість–буття" і служить своєрідним якісно-кількісним індикатором внутрішніх латентних конфліктів у мотиваційній сфері, оскільки значення цього показника завжди буде вказувати на ступінь розбіжності між "хочу" і "маю", між "хочу" і "можу". У життєвій сфері значна розбіжність між цінністю і доступністю, коли перше більше за друге, означає стійкий, глибокий актуальний конфлікт ("конфліктна зона", $C > D$ більше ніж на 4 одиниці). У протилежному випадку маємо стан "внутрішнього вакууму", брак спонукань ("інертна зона"). У випадку незначної розбіжності між цими поняттями ($I_p < 1$) виявляється "нормальна зона". За груповими показниками вираховується також відсоток випробуваних, які потрапили у відповідну зону розриву.

Перелік цінностей, який було надано респондентам для порівняння їх за критеріями цінності та доступності, був попередньо складений емпіричним способом. Семантико-частотний словник формувався за переліком асоціацій на стимули, що репрезентують у свідомості молоді сферу політики, зокрема феномени демократії, громадянства, влади та ін. (табл. 1 і 2).

Таблиця 1

**Ціннісно-мотиваційні орієнтації студентів
(за результатами методики ЦМО, 2007 – 2009 роки)**

Цінності	Конфліктна зона		Інертна зона		Нормальна зона	
	Ір	%	Ір	%	Ір	%
1. Свобода слова	-3,5	7	5,2	63	0,9	27
2. Особиста безпека	-4,2	30	3,7	10	0,4	60
3. Матеріальна забезпеченість	-5,3	43	3	3	0,1	53
4. Захищеність прав	-4,1	43	3	10	-0,4	60
5. Відповідальність перед суспільством	-	-	5,5	37	0,2	60
6. Підпорядкування закону	-3	10	5	33	0,9	50
7. Участь в управлінні державою	-4,6	40	4	10	-0,2	50
8. Відкритість політики	-5,5	7	3,5	13,3	0,1	73
9. Доступність інформації	-5,5	7	3,4	46,7	0,1	47
10. Процвітання країни	-6,5	57	3	3	-0,4	40
11. Особистий добробут	-4,6	37	3,1	23	0,8	40
12. Професійне зростання	-3,7	20	3,3	14	0,3	67

Таблиця 2

Ціннісно-мотиваційні орієнтації студентів
(за результатами методики ЦМО, 2014–2015 роки)

Цінності	Конфліктна зона		Інертна зона		Нормальна зона	
	Ір	%	Ір	%	Ір	%
1. Свобода слова	-3,00	5	5,85	69	0,3	26
2. Особиста безпека	-5,50	26	3,75	10	-0,32	64
3. Матеріальна забезпеченість	-4,17	31	4,40	13	0,09	56
4. Захищеність прав	-5,08	64	0,00	0	-0,07	36
5. Відповідальність перед суспільством	-3,00	3	4,58	49	-0,21	49
6. Підпорядкування закону	-3,50	5	5,78	46	0,26	49
7. Участь в управлінні державою	-6,00	23	5,56	23	-0,10	54
8. Відкритість політики	-5,50	41	6,00	8	-0,43	54
9. Доступність інформації	-7,00	5	5,80	64	0,50	31
10. Процвітання країни	-5,28	64	3,00	3	-1,08	33
11. Особистий добробут	-4,93	36	5,50	10	0,14	54
12. Професійне зростання	-4,86	18	5,00	21	0,12	69

Порівняльний аналіз результатів оцінювання конфліктних та інертних зон (розрив між цінністю і доступністю) у свідомості молоді станом на 2007 - 2009 та 2014–2015 роки показав загальне зростання показника внутрішнього конфлікту. Майже увесь перелік цінностей, які у свідомості молоді відповідають характеристикам демократичного суспільства, за винятком "свободи слова", "підпорядкування закону" та "відповідальності перед суспільством", потрапив у зону внутрішнього конфлікту, а саме є цінним, але недоступним для більшості молодих людей.

Порівняно з показниками 2007–2009 років у 2014–2015 роках суттєво зросла недоступність "особистої безпеки", "захищеності прав",

”участі в управлінні державою”, ”доступності інформації” та ”можливості професійного зростання”. При цьому показник ”доступність інформації” має найвищий ранг недоступності порівняно з іншими цінностями. У найбільшій частини респондентів (64%) за даними 2014–2015 років внутрішній конфлікт описується показниками ”захищеність прав” та ”процвітання країни”. Число респондентів із зазначеними цінностями суттєво зросло порівняно з показниками 2007–2009 років. Індекс розриву між доступністю і цінністю (конфліктна зона) за показниками ”матеріальна забезпеченість” та ”процвітання країни” знизився у 2014–2015 роках порівняно з 2007–2009. Вочевидь, значущість цих цінностей для респондентів помітно зменшилася на тлі загальної політичної картини.

Разом з тим співвідношення конфліктних та інертних зон у свідомості молодих людей у 2014–2015 роках у цілому збігається з даними попереднього дослідження. Зокрема, в інертну зону майже з ідентичними показниками потрапляють такі цінності, як ”свобода слова”, ”відповідальність перед суспільством”, ”підпорядкування закону”, ”доступність інформації”, ”участь в управлінні державою”. Однак чисельність респондентів, для яких наведені цінності не є значущими, за показниками 2014–2015 років суттєво збільшилася.

Таким чином, динаміка розриву між цінностями, які характеризують соціально-політичні орієнтації молоді, та їхньою доступністю свідчить про те, що політичні події останніх років не зробили демократичні перетворення реальністю, а цінності, що їх характеризують, – більш доступними. Проте ті ознаки цивілізованого суспільства, що мають бути притаманні громадянам демократичних держав, а саме ”відповідальність перед суспільством”, ”підпорядкування закону”, ”участь в управлінні державою”, не набули у свідомості сучасної молоді достатньої значущості. Це свідчить про те, що в бажаній політичній картині, яку уявляє молодь у своїх мріях про майбутнє, вона не бачить себе реально діючим її персонажем.

Порівняльний аналіз результатів двох зрізів (2007–2009 і 2014–2015 років) за допомогою проєктивних методик ”незавершених речень” та ”спрямованої проєкції” виявив тенденцію зростання модальності сприйняття політичних явищ та суб’єктів політики в негативний бік. Водночас політичні події, які передували останньому діагностичному зрізу, викликали зростання комунікативної активності та готовності спрямовувати свої зусилля на розвиток країни, на обов’язкову участь в електоральних процесах, на допомогу певним незахищеним категоріям громадян. Динаміка показників політичної свідомості свідчить про зростання інтересу до політичних подій. Але негативні емоції, розчарування і страх не сприяють посиленню готовності до участі в реальних подіях, спільній

діяльності. Це пояснюється страхом перед агресією та невизначеністю мотивів і цілей цих дій.

Загалом якісна оцінка результатів відображає неготовність політичної свідомості студентської молоді до розбудови реального громадянського суспільства. Навіть Євромайдан 2013–2014 років не додав до змісту політичної свідомості студентства необхідних уявлень щодо непримусової активності, розуміння необхідності громадянської консолідації з метою впливу на політичні процеси. У цьому контексті зберігає свою актуальність зауваження М. М. Слюсаревського: "В Україні сформувався підданицький тип політичної культури, котрий характеризується високим рівнем інтересу до політики, але водночас низькою політичною активністю. Він не відповідає цінностям і нормам громадянського суспільства. Альтернативним вважається громадянський (активістський), якому притаманна висока політична активність, що дістає свій вияв у самодіяльних об'єднаннях громадян" [4, с. 326].

Слід зазначити, що політичні "вибухи" 2004–2005 та 2013–2014 років породили новоутворення у свідомості громадян, а саме пробудження суб'єктного потенціалу після "Помаранчевого" Майдану та почуття громадянськості після Євромайдану. За наявності розвиненої активістської політичної культури ці новоутворення мали б стати основою громадянського демократичного суспільства. Але збереження "підданського" типу політичної культури робить досі можливим існування влади олігархічної партократії та охлократії (влади натовпу).

На основі результатів проведених нами досліджень можна зробити такі *висновки*. Головне, політичній свідомості студентства бракує цілісності її структури, про що свідчать розбіжності між цінностями-цілями і цінностями-засобами. Це означає, що бажання жити в демократичному громадянському суспільстві у молоді не пов'язане з прагненням об'єднуватися з іншими для захисту власних інтересів та перманентного впливу на владу і контролю над нею, з прагненням брати на себе відповідальність, підпорядковуватися закону та ін. Тому перед суб'єктами політичної соціалізації (педагогами, батьками, представниками чинної влади, молодіжними організаціями, ЗМІ тощо) постає завдання реально готувати молодь до життя в громадянському суспільстві. Ідеться про розвиток політичної суб'єктності, ініціативи, самодіяльності, навичок сумісних дій, здатності конструктивно вирішувати складні соціальні питання, а головне – про толерантність та готовність до суспільної взаємодії задля їх розв'язання.

Л і т е р а т у р а

1. Колодій А. Ф. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні / А. Ф. Колодій. – Львів : Червона Калина, 2002–276 с.
2. Любченко П. М. Конституційно-правові основи розвитку місцевого самоврядування як інституту громадянського суспільства / П. М. Любченко. – Х. : Одіссеї, 2006.–352 с.
3. Речицкий В. В. Политическая активность. Конституционные аспекты / В. В. Речицкий. – К. : Сфера, 1999–496 с.
4. Слюсаревський М. М. "Ми" і "Я" в сучасному світі: Вибрані твори / М. М. Слюсаревський. – К. : Міленіум, 2009.–340 с.

Reference

1. Kolodiy, A. F. (2002). Na shliakhu do hromadianskoho suspilstva. Teoretychni zasady i sotsiokulturni peredumovy demokratychnoi transformatsii v Ukraini [Towards civil society. Theoretical basis and sociocultural prerequisites of democratic transformation in Ukraine]. Lviv: Chervona Kalyna. Publ. (ukr).
2. Lyubchenko, P. M. (2006). Konstytutsiino-pravovi osnovy rozvytku mistsevoho samovriaduvannia yak instytutu hromadyanskoho suspilstva [Constitutional and legal framework of development of local self-government as an institution of civil society]. Kyiv: Odissey. Publ. (ukr).
3. Rechytskyy, V. V. (1999). Politicheskaya aktivnost. Konstytutsionnye aspekty [Political participation. Constitutional aspects]. Kyiv: Sfera. Publ. (rus).
4. Slyusarevs'kyy, M. M. "My" i "Ya" v suchasnomu sviti: Vybrani tvory. ["We" and "I" in the modern world: Selected Works]. Kyiv: Milenium. Publ. (ukr).

Кияшко Л. А. Динамика политического сознания студенческой молодежи на пути от транзитивного к гражданскому обществу в Украине

Представлен теоретический анализ культурно-психологических характеристик феноменов гражданского и транзитивного обществ как сфер общественной жизни. Определена роль политического сознания в процессе преобразования общества из транзитивного в гражданское. На основе сравнительного анализа эмпирических исследований 2007 – 2014 годов осуществлена оценка динамики компонентов политического сознания студенческой молодежи. Согласно результатам оценки изменений в структуре политических ценностей, представлений и установок сделаны выводы о наличии проблемных зон в сознании и политической культуре современной молодежи, препятствующих продвижению украинского общества к состоянию развитой демократии. Определены основные векторы целенаправленных усилий, которые должны осуществлять ведущие субъекты политической социализации по развитию политического сознания и культуры граждан в соответствии с характеристиками гражданского общества.

Ключевые слова: политическое сознание, политическая культура, гражданское общество, транзитивное общество, политическая картина мира.

Kyiashko L. O. Dynamics of political consciousness of university students on the way from transitive to civil society in Ukraine.

The article presents theoretical analysis of cultural and psychological characteristics of the phenomena of civil and transitive societies as spheres of social life. The role of political consciousness in the process of transformation from transitive to civil society has been defined. The dynamics of university students' political consciousness components has been estimated with the help of comparative analysis of 2007 – 2014 survey data. The findings regarding changes in the structure of political values, representations and attitudes allow the conclusion about existence of problem zones in the consciousness and political culture of modern youth, which hinder formation of developed democracy in Ukraine. The article outlines the identified main tracks of goal-oriented efforts to be undertaken by the main political socialization subjects with regards to development of citizens' political consciousness and culture which are characteristic of the civil society.

Key words: political consciousness, political culture, civil society, transitive society, political world outlook.